

Gamla tallar

– en foderresurs för klövviltet?

FOTO: KENNETH JOHANSSON

Ett sätt att minska betetrycket från älg på ungskogarna skulle kunna vara att göra rester från avverkningar och hela kronor från fröträd tillgängliga.

Kan tallris som görs åtkomligt för älgar vid slutavverkningar och gallring göra att trycket mot ungskogarna minskar? Stormen Gudrun gjorde det möjligt att studera saken närmare.

AV JOHAN MÅNSSON, MARIANA SKOGLUND,
ROGER BERGSTRÖM & ÅKE PEHRSON

Kan man förse älg eller annat klövvilt med extra foder som gör att trycket mot ungskogarna blir lägre? Det är en av de frågor som vi sysslar med inom forskningsprogrammet Adaptiv förvaltning av vilt och fisk.

Flera sätt att öka fodermängden används idag. Viltåkrar, fällda aspar, salixplanteringar, ensilagebalar och foder-skapande åtgärder längs skogsbilvägar och i kraftledningsgator är några exempel.

Ytterligare ett sätt att skapa foder är att göra tallris åtkomligt för älgarna vid slutavverkning och gallring under vintern.

Tidigare studier har indikerat att sådant foder är begärligt för älg. Frågan aktualiserades ytterligare i och med stormen Gudrun som i januari 2005 fällde cirka 30 miljoner tallar i södra Sverige.

Foder i tallkronan

Efter stormen fick vi tillfälle att, i samarbete med Sveaskog, undersöka dessa frågor närmare. I ekoparken Halle- och Hunneberg i Västergötland fick nedblåsta frötallar och tallar i gallringsskog ligga orörda fram till april. Därigenom kunde vi skatta hur mycket foder som fanns i trädkronorna och hur stor andel som utnyttjades.

Älgtätheten var 2004 cirka sju djur per 1 000 hektar och kronviltstammen var lika tät.

Inom skogsbruket brukar man lämna toppen kapad vid fem centimeters stamdiameter. Vi studerade därför hur mycket foder det fanns i hela tallkronan jämfört med det som fanns på toppen. Totalt undersöktes 146 fröträd från tio bestånd. Även 90 stormfällda träd i gallringsskog undersöktes på liknande sätt.

Genom att mäta diametern på många bett samt räkna skott och bett kunde vi skatta både tillgänglig föda och konsumtion per tall. Den allra största delen av bettdiametrarna (90 procent) var mindre än 3,8 millimeter (fröträd) och 4,4 millimeter (gallringsträd) och därför antog vi att alla skott under dessa värden var tillgängligt foder för älg.

Medelbettdiametern på fröträd var 3,1 millimeter. Generellt kan sägas att betten är något grövre i den övre delen av kronan och på gallringsträden. Alla viktssiffror uttrycker vi i

FOTO: JOHAN MÅNSSON

Efter stormen Gudrun fanns goda möjligheter att studera hur mycket foder som tillförs älgarna när kronor från fröträd och gallringsträd blir tillgängliga. Kanske även något att använda inom skogsbruket?

färskvikt. Om man delar dessa vikter med två får man ungefär vad det motsvarar i torrsvikt.

Det mesta av fodret finns i den del av kronan som normalt kvistas. Där fann vi på fröträd i genomsnitt 20 kilo tillgängligt foder, jämfört med den del som normalt lämnas okvistad, där det fanns 2,5 kilo; det vill säga 22,5 kilo på hela trädet. På gallringsträden fanns i medeltal totalt 15 kilo foder.

Det blir alltså upp till nio gånger så mycket foder tillgängligt per träd om man inte kvistar det. Det blir störst skillnad mellan att kvista och lämna kronorna hela då kvistresterna används att köra på och därmed blir förstörda eller svåra att komma åt för älg.

Hur mycket utnyttjas?

Foderbehov under ett vinterdygn ligger för en medelälg på cirka tio kilo, vilket innebär att totala fodermängden på ett fröträd skulle motsvara födan för en älg under två dygn.

Om man använder dessa siffror på en fröträdsställning med 150 träd per hektar innebär det att varje hektar har 3 400 kilo foder i trädkronorna. Det motsvarar 340 älgdygn och är ungefär vad två älgar behöver under en vinter. På en ungtall (en till tre meter hög) finns det i snitt 0,2–0,8 kilo foder, där den stora spännvidden beror på var och hur tätt den växer.

Hur mycket av detta tillgängliga foder utnyttjas då av älgarna? Genom att räkna antalet bett och mäta bettdiametrar kunde vi beräkna utnyttjandegraden. På fröträden låg utnyttjandegraden i snitt på fem procent medan det på gallringsträden var närmare sex procent.

Gamla tallar...

➔ Fem till sex procent av den tillgängliga födan konsumerades alltså. Det motsvarar 1,1 kilo foder per fröträäd och 0,8 kilo per gallringsträd.

Vi kunde inte finna någon större skillnad i utnyttjandegrad mellan den del som brukar kvistas och den översta delen av kronan.

På en hektar med nedblåsta fröträäd konsumerades 170 kilo, vilket motsvarar 20–30 älgdygn. Utnyttjandegraden är jämförbar med den man finner på ungtrallar.

Studier på Grimsö

Vi hade förväntat oss ett högre utnyttjande då man i tidigare studier visat att älgen föredrar skott från äldre träd.

För att göra en sådan jämförelse måste man förstås ta hänsyn till hur lång tid som älgarna haft möjlighet att äta på träden. Fröträden som föll under stormen var endast tillgängliga under cirka tre månader. Denna tid förlängs självfallet om träden fälls tidigare på vintersäsongen och vi är övertygade om att utnyttjandegraden hade varit högre om träden fått ligga under en längre tidsperiod.

Vi gjorde också en mindre studie på 69 nedblåsta tallar inom Grimsö forskningsområde i Västmanland. Här var det ett markant högre foderutnyttjande, i genomsnitt 16,3 procent, jämfört med 5–6 procent på Halle- och Hunneberg.

Detta innebär att 3,8 kilo foder konsumerades på varje fröträäd, motsvarande 60–100 älgdygn per hektar. Skillnaden mellan områdena kan förklaras med olika älgtäthet, mängd av övrigt foder och kanske även snöförhållanden.

Det var också en väldigt stor variation i hur olika frötallar och olika bestånd nyttjades. En del träd betades inte alls och det som betades mest hade 3 200 bett. Förklaringen till sådana skillnader kan vara närhet till skydd för älgarna, markförhållanden, lokala skillnader i snödjup, kemisk sammansättning i skotten eller helt enkelt slumpen.

Här kan man förstås arbeta vidare med att studera vilka faktorer som står för denna variation, för att bli bättre på att förutsäga var man ska satsa på den här typen av insatser.

Inte bara älg

Det var inte bara älg som utnyttjade de fällda träden. Glansbarken på de övre delarna av stammen och på grenarna på fröträäd gnagdes flitigt av kronviltet.

Genom att uppskatta ytan av gnagd och uppäten bark och väga utskurna bitar kunde vi beräkna den biomassa som faktiskt åts upp. I snitt åts det 23 kvadratdecimeter bark på varje fröträäd vilket motsvarar 0,38 kilo foder. Det innebär 57 kilo per hektar.

I stort sett åts ingen bark på gallringsträden. De träd som undersöktes på Grimsö hade inget barkgnag men där finns heller inget kronvilt.

Det finns en stor foderpotential i gamla tallar som blåser ner eller avverkas. Klart är också att mycket foder konsume-

FOTO: JOHAN MÅNSSON

Inte bara älg. Glansbarken på de övre delarna av stammen och grenarna på fröträäd utnyttjades flitigt av kronvilt.

ras på gamla träd, men det återstår att ta reda på hur detta påverkar skadorna i omgivande ungskogar.

Mycket av det foder som frigörs vid traditionell avverkning trycks ner av skogsmaskiner eller snöar över och blir därigenom otillgängligt för klövviltet. Dessutom sker mycket av avverkningen idag på barmark, vilket gör att tallriset knappast kommer att vara begärligt, då det hinner torka till vintern.

För att potentialen ska kunna realiseras på ett bra sätt måste man anpassa avverkning och stamhantering. Detta är teoretiskt fullt möjligt genom att till exempel avverka under vintern, låta icke upparbetade stammar ligga kvar eller lägga upp stammar/toppar så att tillgängligheten av foder för klövvilt ökar.

Våra beräkningar visar också vilken kraftig puls av foder som kommer efter en storm som Gudrun. Om vardera av de trettio miljoner tallarna innehåller lika mycket föda som våra gallringstallar och födoutnyttjandet är fem procent så skulle maten räcka till 11 000 älgar en hel vinter. Men så enkelt är det förstås inte...□

Fotnot: Johan Månsson och Åke Pehrson är verksamma vid Grimsö Forskningsstation, SLU. Roger Bergström är verksam vid Skogforsk, Uppsala. Mariana Skoglund är utexaminerad student vid SLU.

FOTO: JOHAN MÅNSSON

Vissa träd var så hårt betade att det knappt återstod någon grönbiomassa. På det här trädet fann vi 3 200 bett.